

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СВОБОДИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Свобода масової інформації – необхідна умова життєдіяльності демократичного суспільства й держави, один з основних елементів системи прав та свобод людини і громадянина; право на вільний пошук, виробництво, отримання, передачу й поширення інформації для необмеженого кола осіб без втручання держави; це основне право людини і критерій усіх свобод, які освячує Організація Об'єднаних Націй [6, с.6].

Окремі правові аспекти свободи масової інформації розглядаються в роботах І.В. Арістової, Ю.М. Батуріна, Є.Ю. Захарова, В.М. Монахова, О.В. Нестеренко, В.В. Речицького, Т.М. Слінько [Див: 1-2; 5-8] та ін.

Як інститут конституційного права, вона становить сукупність конституційно-правових норм, які регулюють відносини у сфері обігу інформації. До інституту свободи масової інформації входять положення Конституції України, законів України, підзаконних актів, міжнародних актів, які забезпечують самостійне регла-

ментування групи відносин щодо її виробництва, масової інформації, її поширення, використання, видозмінювання, зберігання, тощо.

Конституційне регулювання тієї чи іншої царини життя суспільства виступає базовою для подальшої регламентації в поточному законодавстві. Це повною мірою може бути віднесено й до регламентування інформаційних відносин, у тому числі й у сфері масової інформації.

Положення Основного Закону країни не акцентують увагу саме на засобах масової інформації (далі – ЗМІ), але в цілому вони складають досить міцний фундамент регулювання правових відносин у цій важливій царині життя суспільства. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен вправі вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ст. 34 Конституції). По суті, це конституційне положення прого-

пошує відкритість ЗМІ.

Нарівні з позитивним впливом на громадські процеси, політико-правову діяльність така свобода інформації може мати й негативний вплив. Ось чому ч. 3 ст. 34 Основного Закону вводить обмеження права на інформацію, яка пов'язується з інтересами національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою попередження заворушень чи злочинів, забезпечення охорони здоров'я населення, захисту репутації або прав інших людей, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або підтримання авторитету й неупередженості правосуддя. Такий підхід об'єктивно виправданий, повністю відповідає міжнародній практиці, досвіду правового регламентування права на інформацію в інших країнах світу. Наведені обмеження необхідні також і при поширенні масової інформації.

Низка конституційних положень також щодо діяльності ЗМІ пов'язується з окремими видами інформації. Перш за все це стосується правової інформації, обіг якої значною мірою забезпечується саме ЗМІ. Відповідно, ЗМІ є одним з найдієвіших чинників формування й підвищення рівня правової культури населення. З огляду на це важко переоцінити значення ст. 57 Конституції, згідно з якою кожному гарантується пра-

во знати свої права й обов'язки. Закони та інші нормативно-правові акти, які визначають права й обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку, встановленому законом, інакше вони є нечинними. Не менш значущою є інформація про стан навколишнього природного середовища та інших чинників, які прямо пов'язані із забезпеченням здоров'я людини. Йдеться про положення ст. 50 Основного Закону, де проголошується право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля й гарантується вільний доступ до інформації про його стан, про якість харчових продуктів і предметів побуту.

Окреме місце в Конституції відводиться питанням гарантування права на інформацію. Так, згідно зі ст. 32, кожен громадянин вправі ознайомлюватися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах та організаціях з відомостями про себе, які не становлять державну або іншу захищену законом таємницю. Кожному гарантується судовий захист права спростувати недостовірну інформацію про себе та членів своєї сім'ї і право вимагати її вилучення, а також право на відшкодування матеріальної й моральної шкоди, завданої їй збиранням, зберіганням, використанням і поширенням. Важливим є й закріплення на конституційному рівні

заборони збирання, зберігання, використання й поширення інформації про особу без її згоди.

Конституційні приписи з питань свободи інформації розвиваються й конкретизуються в понад 110 нормативно-правових документах – законах України, указах Президента, постановах Кабінету Міністрів. Наявна законодавча база створює реальні можливості кожній людині в українському суспільстві безперешкодно дотримуватися власних поглядів, вільно виражати й поширювати свої думки, ідеї й інформацію.

Закони України «Про інформацію» [4; 1992. – № 48. – Ст. 650], «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [4; 1993. – № 1. – Ст. 1], «Про телебачення і радіомовлення» [4; 1994. – № 10. – Ст. 43], «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» [4; 1997. – № 48. – Ст. 296], «Про інформаційні агентства» [4; 1995. – № 13. – Ст. 83], «Про рекламу» [4; 1996. – № 39. – Ст. 181], «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» [4; 1997. – № 49. – Ст. 299], «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [4; 1997. – № 50. – Ст. 302], «Про науково-технічну інформацію» [4;

1993. – № 33. – Ст. 345] та інші певною мірою відповідають вимогам Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод людини. Ці акти

– закріплюють права громадян на інформацію в усіх сферах суспільного й державного життя;

– установлюють загальні правові засади одержання, використання, поширення і зберігання інформації та основні принципи діяльності ЗМІ;

– визначають, що ЗМІ є вільними і що випуск друкованого ЗМІ може бути припинено лише за рішенням його засновника (співзасновника) або суду;

– забороняють створення й фінансування державних органів, установ, організацій або посад для цензури масової інформації;

– підтверджують, що журналісти виконують свою діяльність на засадах професійної самостійності й перебувають під правовим і соціальним захистом, а їх честь, гідність і недоторканність охороняються законом.

Водночас залишаються законодавчо неврегульованими: а) поняття «свобода масової інформації», б) чіткі гарантії її реалізації, в) поняття «цензура», г) чіткі форми й межі втручання в діяльність ЗМІ, д) відповідальність посадових осіб за по-

рушення свободи масової інформації.

Основні закони у царині забезпечення свободи масової інформації й функціонування ЗМІ було прийнято в першій половині 90-х років. Окремі їх положення застаріли, містять певні неузгодженості й потребують уточнення. Це стосується, зокрема, чіткого трактування таких понять, як «інформація», «масова інформація», «цензура».

Стаття 1 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. встановлює: «Під інформацією цей Закон розуміє документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі». Дефініція цієї категорії, що міститься у Цивільному кодексі України від 16 січня 2003 р., майже ідентична визначенню з названого Закону: «Інформацією є документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі» (ч. 1 ст. 200). Привертає до себе увагу недосконалість обох цих тлумачень. По-перше, термін «інформація» визначається через термін «відомості» без розкриття значення останнього. У той же час законодавство чітко не визначає різницю між цими двома поняттями. По-друге, через брак формулю-

вання так званих документованих відомостей доволі розмитим залишається питання охоплення документуванням усіх можливих способів їх фіксації. Таке ж нечітке визначення в законодавстві отримала й категорія «масова інформація».

Одним з напрямків удосконалення системи інформаційного законодавства має стати розроблення нового Закону України «Про інформацію», а кінцевим результатом - прийняття Інформаційного кодексу України, що дозволить розв'язати проблему подолання протиріч у законодавчих і нормативно-правових актах та в їх систематизації. Цей кодифікований акт неодмінно повинен містити окремий розділ під назвою «Свобода масової інформації», якому, у свою чергу, належить закріпити поняття «свобода масової інформації» й гарантії останньої. Також у цьому розділі слід навести чіткий перелік обмежень свободи масової інформації, спрямований на запобігання зловживаннями даною свободою, який відповідав би низці вимог правомірності обмежень, які:

а) можуть бути встановлені тільки в цілях, указаних у ч. 3 ст. 34 Конституції України;

б) мають бути пропорційними відповідним загрозам, яких зазнають права і свободи, охоронювані законом, тобто ці обмежуючі дії не повинні вести до обмежень

інших прав та свобод, на які вони не були спрямовані й реалізація яких не пов'язана нерозривно з такими діями;

в) мають відповідати демократичним принципам Української держави;

г) повинні бути сформульовані достатньо чітко, що дозволить однозначно встановлювати й розуміти їх зміст, прогнозувати юридичні наслідки, до яких може призвести порушення обмеження, й узгоджувати свої дії з обмеженнями;

д) не повинні суперечити міжнародним договорам України.

Законодавству, що регулює свободу масової інформації, слід ґрунтуватися на чітко окреслених

принципах, як-то: (а) об'єктивність і доступність інформації, (б) політичний та інформаційний плюралізм, (в) заборона цензури, (г) незалежність ЗМІ, (д) недопустимість зловживання свободою масової інформації, (е) відповідальність за зловживання останньою.

Таким чином, чітка правова регламентація свободи масової інформації, підвалини якої становлять вище вказані принципи, необхідна, щоб захистити, перше, її від різного роду несанкціонованих обмежень (для чого потрібно заборонити цензуру, встановити правові гарантії незалежності ЗМІ), і, по-друге, суспільство й індивіда від зловживань цією свободою.

Список літератури: 1. *Арістова І.В.* Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти. Монографія. – Х.: Ун-т внутр. справ, 2000. – 368 с. 2. *Арістова І.В.* Правове регулювання суспільних інформаційних відносин: стратегія розвитку інформаційного законодавства України // Вісн. Нац. ун-ту внутр. справ. – 2001. – №14. – С. 34-42. 3. *Беляков К.И.* Управление и право в период информатизации. Монография. – Киев: Изд-во «КВІД», 2001. – 308 с. 4. Відомості Верховної Ради України. 5. Закони та практика ЗМІ в Україні: Бюл. / Харків. правозах. гр. – Х.: Фоліо, 2002. – 128 с. 6. Свобода інформації. Теорія та практика / Харків. правозах. гр. – Х.: Фоліо, 2005. – 357 с. 7. *Слінько Т.М.* Конституційні засади інформаційної політики // Теоретичні та практичні проблеми реалізації Конституції України: Тези доп. та наук. повід. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. (29-30 черв. 2006 р.). – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – С. 168-171. 8. *Слінько Т.М.* Конституційні засади інформаційної політики та інформаційної безпеки України // Конституційно-політичний процес в Україні: ідеї, досвід, проблеми. 36. Тез (за матер. XVIII Харків. політолог. чит.). – Х.: Право, 2006. – С. 113-115.

Надійшла до редакції 15.05.2008 р.